

VLADIMIR ŠTAMBUK

Pluralizem v ZKJ

Včasih se v enem pojmu ali dilemi strnejo cela obdobja in zgodovinska razpotja družb.* Kaže, da je razprava o pluralizmu v zvezi komunistov, vsaj v današnjih razmerah, ena takšnih tem. Zato je v enem samem članku ne le težko prikazati temelje same dileme, marveč tudi orisati tisto, kar je temeljno izhodišče v takšni razpravi. Zavedajoč se te zagate, morajo vsi tisti, ki jo skušajo razvozljati, ali se omejiti na *ideologizirano* aprioristično stališče v korist ZKJ ali v korist pluralizma¹, ali pa morajo ob tveganju, da se jih bo isposodila strokovna, ideološka in vrednostna kritika, postopoma, z idejo za idejo, z argumentom za argumentom graditi temelje za teoretično, vrednostno in stvarno spoznavanje značilnosti *nove faze socializma*, ki se neizprosno napoveduje – in v okviru tega tudi svet politike in političnega »upravljanja« družbe.

To samo ob sebi začrtuje tudi meje razpravljanja o pluralizmu v ZKJ. Te niso epohalne niti vse zajemajoče. Razprava, ki sledi, se mora omejiti na nekaj vprašanj in na poskus, da bi jih eksplicirali. Ta hip je videti najbolj zanimivo ukvarjati se z dvema vprašanjem. *Prvo* se nanaša na pluralizem v ZKJ, *drugo* pa na ZKJ in pluralizem v *jugoslovanski družbi*.

I

Danes ZKJ bolj in bolj pripisujejo *monolitnost*. Pri tem izhajajo s stališča, da je ZKJ in ostala klasična *boljševiška* politična organizacija. Za takšno politično organizacijo je med drugim značilno enosmerno razmišljanje in monolitnost v idejnih opredelitvah. Šele danes se vidi, da je veliko teoretikov pa tudi kritikov sovjetskega modela družbe v marsičem izenačilo idejo »odinonačalija« z idejo demokratičnega centralizma v boljševiški organizaciji. Iz tega je izhajalo in še izhaja stališče, da so boljševiške organizacije monolitne. Zgodovina delavskega gibanja pa nam razkriva povsem drugačno podobo. To moramo omeniti samo zato, ker kaže, da moramo v razpravi o ZKJ in pluralizmu temeljiteje in povsem drugače raziskovati bistvo ZKJ.

Ob tej priložnosti bi morali postaviti *hipotetično* trditev, da je KPJ/ZKJ doživela, ko govorimo o pluralizmu², dve razvojni fazi. Ti fazi nista imeli zgodovinskega sosledja, nista nastali in se razvijali druga za drugo. Predvsem sta značilni po samem konceptu partije, ne pa po periodizaciji razvoja. V okviru *prvega koncepta*, ki je nastal pravzaprav po obdobju frakcijskih bojev v KPJ in ki ga navadno

¹ Delo, 1. avgusta 1971, »Manipulacija s poslanci«.

² Stane Dolanc, »Demokratični centralizem v teoriji in praksi ZKJ«, TIP, 1967/3, str. 410 et passim.

* Redakcija se je odločila, da bo ob posameznih člankih povabila k razpravi še druge poznavalce. To smo storili tudi v tem primeru, ko gre za teoretske in praktično-politične opcije ZKJ. Avtorju bomo dali možnost odgovora. Dr. Vladimir Štambuk je profesor Fakultete za politične vede v Beogradu in izvršni sekretar predsedstva CK ZK Srbije.

omejujemo z obdobjem prihoda tovariša Tita na čelu KPJ, je ta začela graditi lasten koncept komunistične partije. Ta koncept so sestavljali a) jugoslovanska narava partije, b) razredna zasnovanost partije, v čemer je KPJ našla svojo integrativno jugoslovansko karakteristiko ter revolucionarne poteze, in c) pojmovanje, da v vseh večnacionalnih skupnostih ni mogoče ustvariti ene nacionalne partije in da morajo ne le idejne in politične opredelitve, marveč tudi organizacijske forme nenehno izkazovati dejstvo, da gre za razredno organizacijo, ki deluje v okvirih večnacionalnih skupnosti.

Drugi koncept se je razkrival predvsem v poudarjanju razredne in internacionalne narave partije. Točneje povedano, drugi koncept je v praksi pomenil poskus, da se »prisilno« – pod močnim vplivom stalinizma, ki se je manifestiral predvsem kot zunanji pritisk, imel pa je tudi svoje zagovornike v sami partiji in jugoslovanski družbi – skušal jugoslovanski partiji vsiliti izključno razredni pristop kot negacija in odprava sleherne posebnosti večnacionalne skupnosti, v katere okvirih deluje. Ta koncept se je uveljavljal predvsem v povojnem času do šestega kongresa KPJ. Čeprav tudi v teh razmerah ni postal edini niti prevladujoč, je pustil svoje sledi na idejnih in teoretičnih nazorih. Boj zoper takšne poglede in opredelitve kot tudi nekatere negativne posledice, ki jih ima gospodarska kriza v vsej družbi, so pripeljale do nastanka radikalno nasprotnega stališča, po katerem je mogoče predvsem z izkazovanjem nacionalnega ustvariti zaščitne mehanizme zoper etatizacijo in dogmatizacijo ZKJ. Še več, takšne opredelitve, ki so v marsičem prisotne v današnjih razpravah in nekaterih vizijah reforme ZKJ, se sklicujejo predvsem na elemente, ki so izkazani v okviru navedenega prvega koncepta, predvsem v pogledu točke c).

Iz tega kratkega razmišljanja izhaja dvojje: Prvič, da je sam koncept KPJ/ZKJ premalo raziskan, dasiravno zares obstaja veliko dejstev in konkretnih zgodovinskih manifestacij. To praktično pomeni, da ni do konca izdelane sintetične vizije o značilnostih ZKJ, marveč da se ta presoja na dokaj stereotipen način. Drugič, če naj bi ustrezno pretehtali pluralizem v ZKJ, je nujno odpraviti stereotipne poglede na ZKJ.

V ZKJ so v povojnem obdobju, zlasti pa po šestem kongresu in sprejetju programa ZKJ, obstajali trije temelji pluralističnega delovanja. *Prvi* je bil sama socialna, razredna podlaga ZKJ. *Drugi* je bil večnacionalna družbena skupnost, kar je odsevalo v stališču, da ZKJ ne more biti *enonacionalna ali nadnacionalna* v takšnem pomenu, da bi odpravljala in zanikovala večnacionalno socialno okolje. *Tretji* se je kazal v obstoju razlik v mišljenjih, stališčih in rešitvah, ki so izhajale iz prejšnjih dveh temeljev, pa tudi iz razlik v konkretizaciji samih razvojnih konceptov, socialno razredne utemeljenosti posameznih stališč kakor tudi strategije in taktike delovanja ZKJ. Tisto, kar velja posebej poudariti, je dejstvo, da je v zadnjih štiridesetih letih samo pluralizem, zasnovan na nacionalni podlagi, povzročil začetek frakcijskih bojov. Poglejmo nekatere elemente vsakega izmed navedenih temeljev pluralizma v ZKJ.

Razredni pluralizem v ZKJ je deloval z dveh stališč. Prvo se nanaša na spreminjanje socialno-razredne *podlage jugoslovanske družbe*, drugi pa na spreminjanje in nihanje v socialno-razredni *strukturi ZKJ*.

Vsa dela, ki se nanašajo na spreminjanje socialno-razredne strukture jugoslovanske družbe od leta 1945 do danes, razkrivajo zelo velike spremembe. Ena izmed najbolj bistvenih je ta, da se je jugoslovanska družba iz pretežno agrarne, s prevladujočo plastjo kmetstva, spremenila v industrijsko družbo, s prevladujočo

plastjo industrijskih delavcev³ To preraščanje socialno-razrede strukture iz prevladujoče kmečke v industrijsko-delavsko, je imelo velike posledice za samo socialno-razredno strukturo ZKJ, pa tudi, kar je v tem kontekstu veliko pomembnejše, stalno navzočnost raznoterosti – tako v ZKJ kot celoti, in še posebej v posameznih delih in organizacijah ZKJ. Raznoterost, lahko bi dejali pisanost nazorov in še posebej načinov uresničevanja politike ZKJ v vsakem obdobju ali celo v vsaki konkretni situaciji, je bila zelo velika. Kaže, da je bilo prav zaradi te različnosti, kopice konkretnih rešitev v sami praksi delovanja ZKJ, vprašanje *enotnosti* tako zelo prisotno in povzdignjeno na raven ZKJ kot celote.

Zlasti so raziskovali spremembe v socialno-razredni strukturi članstva ZKJ. Te odkrivajo nenehno težnjo po spreminjanju. Prisotnost delavcev⁴, celo kadar se uporabi reduktivno metodo, ko gre izključno za fizične delavce, je v teh letih zelo nihala. Čeprav še danes nimamo trdnega teoretičnega utemeljenega pravila, lahko hipotetično trdimo, da je število delavcev v članstvu ZKJ naraščalo v tistih časih, ko je prihajalo do socialnega poleta – ne glede na to, ali je šlo za obdobja rasti ali pa za obdobja, ko smo reševali krizne situacije in se reševali iz njih, pa naj je šlo za gospodarske ali socialne probleme.

Ta nihanja v članstvu »temeljnega« socialnega subjekta so v marsičem vplivala na pluralizem v ZKJ sami. Različnost socialnih skupin, ki so nastopale v ZKJ, kot tudi različnost družbenih položajev, ki niso bili samo evolutivno vzpenjajoči, marveč je šlo tudi za pomembna obdobja socialne involucije pa tudi revolucionarnih skokovitih sprememb, so često povzročali, da so se v ZKJ uveljavljale idejnopolitične opredelitve, ki ne samo da niso sledile »poglavitim« zgodovinskim naravnostim, marveč so bile večkrat z njimi v nasprotju. S tega vidika je dovolj samo pogledati in primerjati vsebine temeljnih resolucij zveznih, republiških in pokrajinskih kongresov ZKJ.

Nakazani temelj pluralizma ni značilen *samo za zvezo komunistov Jugoslavije*. Obstaja bolj ali manj v vseh drugih *komunističnih partijah*, tako tistih na oblasti kakor tudi tistih, ki to niso. Še več. Pogojno bi lahko trdili, da so za vse politične stranke bolj ali manj značilni podobni pojavi. Če bi se pluralizem v ZKJ izkazoval in nastajal le na tej podlagi, bi nedvomno sodila med klasične politične stranke.

³ Glej npr.: dela Vladimirja Milića, Stipe Šuvarja itd. Dvo-tretjinski delež kmetov in posameznikov, ki živijo od obdelovanja zemlje, je v celotnem prebivalstvu zdrnil na manj kot 20%. Industrijsko delavstvo sestavlja danes približno 64% delovne sile, medtem ko je bil po vojni njegov delež 10%, itd.

V. Milić: *Revolucija i socijalna struktura*, Mala edicija ideja, NIP MLadost, Bgd., 1979; D. Mrkšić, *Srednji slojevi u Jugoslaviji*, IIC SSO Srbije, Bgd., 1987; Zbornik *Promene klasne strukture savremenog jugoslovenskog društva*, JUS, Bgd., 1967; Skupina avtorjev: *Struktura jugoslovenskog društva*, JUS, Bgd., 1987; Zbornik *Klasno-slojne nejednakosti u jugoslovenskom društvu*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Bgd., 1985; Zbornik *Klase i slojevi*, ed. Sistem i čovjek, knjiga V. Zgb., 1977.

⁴ Opredelitev, kdo sodi v kategorijo delavcev, je od srede šestdesetih let v ZKJ sprožila precejšnje teoretične in praktične dileme. Takrat je bilo namreč na socialnem in političnem prizorišču že možno zaznavati dejanski vpliv visoko kvalificiranih delavcev, dela tehnične inteligence in intelektualnih ustvarjalcev nasploh. Zato je bilo potrebno vnovič preveriti sam pojem delavca. Vse manj so ga označevali kot izključno *fizičnega* delavca, vse bolj pa so začeli zaradi samih sprememb v biti delavskega razreda pri nas – pa tudi pod vplivom sprememb, do katerih je prihajalo v razvitih industrijskih državah in tudi zaradi čedalje izrazitejše težnje Jugoslavije, da se hitreje industrijsko razvija in s tem sledi spremembam v socialno-razredni strukturi delavstva – opozarjati, da sodijo med delavce *neposredne proizvajalce* tudi tisti, ki proizvajajo novo družbeno vrednost, vendar se neposredno ne ukvarjajo s fizičnim proizvodnim delom. Skratka, stroga delitev na telesno (kot razredno) in umsko (protirazredno) delo kot kriterij razlikovanja postaja vse manj stvarna in sprejemljiva.

Predstavljena osnova za nastajanje in oblikovanje pluralističnih procesov v ZKJ in s tem tudi v družbi, kot smo že poudarili, je svojska sleherni politični stranki. In če smo navedli kot drugo podlago pluralizma stališče, da ne more biti enonacionalna partija, ki deluje v večnacionalnem okolju, bomo to značilnost ZKJ obravnavali kot tretjo. Zdaj se bomo pomudili pri pluralizmu, ki nastaja na podlagi razlik v koncipiranju in razčlenjevanju strategije in njeno uporabo. Drugače povedano, ukvarjali se bomo predvsem s pluralizmom, ki temelji na razlikah med *trenutnimi in zgodovinskimi cilji ZKJ*. To je podlaga pluralizma, ki je specifičen za komunistične partije in stranke levice. Poleg te se pojavlja v ZKJ od začetka petdesetih let, zlasti pa po prejetju programa ZKJ, še ena zelo atipična podlaga za konstituiranje pluralizma. To je prizadevanje ZKJ, da *dejansko predstavlja integrativno socialno silo jugoslovanske družbe*.

Redko se je na podlagi teoretičnih spoznanj in še redkeje tistih iz prakse ugotavljalo, kako se oblikuje pluralizem ZK, ki nastaja na podlagi razlik med trenutnimi in zgodovinskimi interesi delavskega razreda in kako se ta izkazuje v okviru Zveze komunistov.⁵ Izražanje raznoterosti in množice ne le interesov, marveč tudi stališč, političnih opcij pa tudi strategij in konkretnih odločitev, nedvomno temelji na navzkrižju med trenutnimi in zgodovinskimi cilji tako razredne osnove kot tudi same ZK. Študije, izpeljane v okviru futurologije in preučevanja prihodnosti⁶, jasno kažejo, da sta sedanjost in konflikti, ki obstajajo v njej, kot tudi njihovo razreševanje pretežno pod vplivom pogledov in opcij prihodnosti.⁷ Pomena temeljev za nastanek te oblike pluralizma nikakor ne smemo zanemariti. Ne le da so razprave in vizije razvoja socializma nasploh, marveč tudi vizije razvoja socialističnega samoupravljanja v današnjih razmerah pod *dominantnim vplivom* konceptov dolgoročnih ciljev. Krizna situacija nedvomno vsiljuje opredelitve, ki mnogo bolj izhajajo iz tega, kar bi lahko bilo in veliko manj iz tega, *kar že je*. To je povsem normalno in razumljivo. Poraja pa se vprašanje *majorizacije* prihodnosti kot kriterija za ustvarjanje pluralističnih opcij. Če postane prihodnost dominantni vidik strukturiranja pluralizma, potem se eshatologija objektivno pojavlja kot merilo vrednotenja in nastanka pluralizma, s čimer se zanemarljajo trenutni interesi delavskega razreda in drugih delovnih slojev. Najmanj kar lahko rečemo je to, da se s tem odpravlja sam pluralizem tega tipa, ker se ga zožuje zgolj na eshatologijo.

Verjetno je najzanimivejše, vsaj s stališča opredeljevanja narave ZK in njene primerjave z drugimi podobnimi organizacijami, vprašanje *celovitosti, globalnosti* v delovanju ZKJ.

Ne glede na to, da se skuša večina strank, in to vseh usmeritev, prikazati kot zastopnik splošnih, globalnih interesov, čeprav to niso. Vse stranke v bistvu zastopajo bolj ali manj ožje ali širše interese posameznih socialnih plasti. Komunistične partije, ki zato tudi težijo k enostrankarskemu sistemu, so teoretično zastopnice najširše socialne baze – *razreda neposrednih proizvajalcev*. Toda tudi komunistične organizacije, vsaj v nekem segmentu zgodovine, v katerem so delovale, so tako

⁵ O možnih razlikah, do katerih prihaja, je razpravljal Kardelj.

⁶ V tem pogledu so pri nas najbolj poznana dela Schreiberja, Kahna, Vinerja in Rimskega kluba

⁷ V razpravah o reformi ZKJ, pa tudi v samem dokumentu, ki je bil sprejet na 22. seji CK ZKJ 14. aprila 1989, je dobršen del teoretične zasnove v opredelitvah *komisije CK ZKJ za določitev osnov za obnovo ZKJ* temeljil na prizadevanju, da se opredeli, za *kakšen socializem smo*. Preprosto povedano, projekcija zgodovinskih interesov, projekcija prihodnosti je postavljena kot določnica, kot usmeritev, na podlagi katere naj bi določili, katera so dominantna protislova sodobne družbe in kako naj se ZKJ reformira, da bi se ji posrečilo usmeriti in spodbuditi družbo k zelenemu socializmu.

kot druge stranke utemljevale svojo globalnost – resda v imenu razreda kot celote, ne pa v imenu posameznih socialnih skupin ali slojev – *prek države*. Skratka, vse politične stranke so, spet ne glede na svojo retoriko in programe, *predvsem izraz ožjega dela družbe, zelo pogosto pa samo njenega restriktivnega segmenta*. Globalizacijo svoje politike, videz, da delujejo v imenu in v interesu celotne družbe ali vsaj njenega velikega dela, uresničujejo prek države. Tako *so in ostajajo* parcialni, posamični interesi dela socialnih skupin ali plasti baza za delovanje sleherne stranke. Stranka deluje pravzaprav kot predstavnica *nekega dominantnega interesa*. Stranka potemtakem nima naloge, da zastopa *protislovne interese, marveč je njena vloga v tem, da vsili dominanten interes*. Če pa je v naravi sleherne stranke, da izraža samo en dominanten interes, potem ne more biti reprezentant celotne družbe – niti v tistem primeru, ko se ta celota zreducira samo na *dominantno protislovje* dane družbe. Še več. Ne glede na širino socialne baze, programsko delovanje in retoriko (to pa velja tudi za komunistične partije) stranka ni reprezentant celotne družbe, ko zastopa eno stran, en del dominantnega socialnega protislovja in s tem tudi en dominantni interes. S svojim delovanjem, in to ne oziraje se na to, ali gre za *enostrankarski ali večstrankarski sistem*, zastopa samo zreducirani socialni interes, in to *ene strani, enega dela dominantnega družbenega protislovja*.⁸

Zaradi opredelitve, naj bo KPJ v večnacionalni skupnosti jugoslovanska partija, pripravljenosti in odločenosti, da deluje prek ljudske fronte, kot tudi opredeljenosti za to, da se ne spremeni le ime, marveč tudi bistvo delovanja partije – iz partije oblasti v idejnopolično silo samoupravljanja – je prišlo, kar kot idejo izraža že program ZKJ, do *radikalne spremembe* v razmerju do globalizacije. Ideja, da je ZKJ povezovalna idejnopolična sila, je *bistveno spremenila razmerje partije do dominantnega družbenega protislovja*. Vse komunistične partije in stranke levice, ki zastopajo samo interese delavstva ali dela delavskega razreda, zagovarjajo mnenje, da se izraža dominantno družbeno protislovje v spopadu, v boju med razredi in da v tem boju delavske stranke zastopajo splošne koristi delavskega razreda. Po tem stališču se dominantno družbeno protislovje izraža v družbi, zunaj posamičnih razredov. To povsem velja, ko gre za meščansko družbo, saj tega ne potrjuje le teorija, marveč tudi zgodovinska empirija. Problem pa se pokaže v povsem drugačni luči, ko gre za socializem. Kot vemo, je dobršen del komunističnih partij, zlasti tistih, ki se nagibajo k dogmatizmu, s to idejo živel dalje. V tem primeru se je dominantno družbeno protislovje izražalo v boju socializma z *ostanki* meščanskih formacij.⁹

V jugoslovanski družbi je z uvedbo in uresničevanjem samoupravljanja – četudi še v njegovi rudimentarni obliki – ZKJ izvedla teoretično, politično in praktično dislokacijo »razrednega boja«, ali, točneje povedano, *dominantno družbeno proti-*

⁸ To je najbolj razvidno v razporeditvi strank v večstrankarskih sistemih, kjer skušajo leve, če te obstajajo, zastopati pretežno parcialne interese delavstva in to delavstva različnih slojev. Členitev znotraj Komunistične partije Španije v zadnjem desetletju zelo nazorno razkrije, kako se lahko strukturiranje socialnih plasti znotraj delavstva učinkovito uveljavi tudi ob ustanavljanju različnih komunističnih partij. Po drugi strani zastopajo meščanske stranke drugo stran dominantnega družbenega protislovja, ko zastopajo parcialne interese različnih meščanskih slojev. Stranke centra so ali jeziček na tehtnici, ali pa imajo nekoliko pomembnejšo vlogo v trenutkih zaostrenih odnosov med razredno antagoniziranimi strankami, se pravi, interesi.

⁹ Med drugim se je ta teza opirala in ohranjala na dokaj nedoločni teoretični konstrukciji, ki je Marx vsi nikoli niti tako vehementno zastopal, namreč, da je *socializem družba prehodnega obdobja*. Ta teoretična konstrukcija je izhajala iz tega, da socializem nastane takoj po politični revoluciji, da pravzaprav že obstaja, edino kar je treba še postoriti, je pravzaprav to, da se socializem otrese dediščine in ostankov kapitalizma in meščanske družbe. To se potem v razvoju socializma postulira kot kriterij, koliko je presegel kapitalistični način proizvodnje (dohiteti in prehiteti) in koliko meščansko družbo (s političnimi sredstvi odpraviti) ostanke meščanskega razreda – sovražnika socializma).

slojve je dislocirala in ga prenesla v sam razred neposrednih proizvajalcev. Nemo- goče je dominantno družbeno protislojve izpuliti iz bistva same družbe. Toda socializem po jugoslovanskem konceptu samoupravljanja ni družba, v kateri teče razredni boj med delavskim razredom in ostanki meščanske družbe, marveč je to družba, v kateri razredni boj poteka prek manifestacij dominantnega družbenega protislovja znotraj razreda neposrednih proizvajalcev. Ukinjanje delajvskega razreda, obča človeška emancipacija se ne udejanjata, kot se to sicer še vedno želi prikazati v dogmatskem marksističnem duhu, z odpravljanjem ostankov meščan- skega v socialističnih družbah.¹⁰ Izginja z odpravljanjem protislovij v samem razre- du neposrednih proizvajalcev, znotraj protislovij, ki jih ustvarja socialistična druž- ba sama.

Ker dobivajo tovrstna protislovja le izjemoma nespravljivo naravo, saj gre v zgodovinskem procesu predvsem za ukinjanje nekaterih slojev v družbi, in to zlasti tistih, ki so nastali v okviru neposrednih proizvajalcev novih družbenih vred- nosti, tedaj more in mora ZK kot idejno-politična avantgarde celotnega razreda neposrednih proizvajalcev postati njihova povezovalna sila. Zaradi tega omogoča *enotnost protislovij* tako samega razreda neposrednih proizvajalcev kot družbe v celoti. S tem se znotraj ZK ne le potencialno, marveč zakonito pojavlja plurali- zem, saj brez tega tudi ni uresničljiva njena zgodovinska vloga idejnopoliitične avantgarde razreda neposrednih proizvajalcev novih družbenih materialnih in duhovnih vrednosti.

Ta vidik Zveze komunistov bi morali posebej poudariti, saj opozarja na pomemben problem, s katerim so se soočale vse politične stranke. Gre namreč za to, da obstoj *enostrankarskega kakor tudi večstrankarskega* sistema vselej domne- va in terja obstoj *države* kot močnega centra, ki presoja in razsoja, ko gre za navzkrižje posebnih in posamičnih interesov državljanov v večstrankarskem siste- mu.¹¹

III

Tretjo značilnost smo pustili za konec, ker ta niti teoretično niti praktično ne obstaja v vrstah drugih strank, ne glede na to, ali gre za klasične ali za leve stranke, vključno s komunističnimi. Gre namreč za to, da so politične stranke tako po definiciji kot po sami praksi *globalistične*. Stranke so pretežno organizirane po teritorialnem načelu, vendar se to načelo nikoli ne tolmači tako ozko, da bi se dajala teritorialnim organizacijam avtonomija, posebej pa ne tako, da se partija organizira kot *enotna organizacija z avtonomnimi republiškimi organizacijami*. Drugače povedano, ni nobene politične stranke¹², ki bi bila tako organizirana, da

¹⁰ Stalinizem je to tezo prignal do apoteze s trditvijo, da se s krepitevijo delavskega razreda in seveda – to pa zgolj potrjuje prej omenjeno stališče v tem sestavku – države, krepi tudi razredni boj, se zaostrojuje odnosi med delavskim razredom in ostanki buržoazije; ko postane delavski razred dominanten, odločno pomeče z ostanki meščanskega razreda; po tem aktu začneja proces odmiranja (samoukinjanja delavskega razreda in države, ker nimata več povoda za obstoj).

¹¹ O filozofskih in s tem tudi družbenopolitičnih vidikih vloge države v sistemu individualnih interesov ter s tem tudi večstrankarskega sistema je večkrat pisal dr. Veljko Korač. Tu bomo posegli po enem njegovih novejših tekstov *Društvena misao modernog doba* (revija Treći program, Zima 1988, str. 231 in 232). Ko govori Korač o Heglu, navaja njegovo misel, da je »... meščanska družba stopnja v združevanju, v katerem so ljudje kot posamezniki – kot Hegel dobesedno pravi – zasebne osebe, ki se ravna po posebnih, zasebnih potrebah in interesih tako, da je vsak posameznik sam sebi namen', vse drugo pa mu je sredstvo. Zato prihaja do spopadov; meščanska družba se kaže kot 'bojno polje zasebnih interesov' ... To je stanje egoizma in individualizma, ki ima ekonomsko podlago ... Hegel je sodil, da lahko samo dobra država ponudi možnosti za izhod iz stanja egoizma in individualizma meščanske družbe in da lahko šele v taki državi prevlada splošna razumna volja.«

¹² To velja tudi za Komunistično partijo ZSSR – ki sicer ima republiške organizacije, vendar te nimajo avtonomije, zlasti pa nimajo avtonomnih pravic, ki bi izhajale iz večnacionalne strukture

bi v okviru enotne politične organizacije delovale samostojne organizacije – ki niso organizirane le na teritorialni podlagi, marveč so hkrati tudi v dobršni meri zrcalna slika *večnacionalne strukture družbe*.

Ko se je Komunistična partija Jugoslavije praktično lotila priprav na drugo svetovno vojno, je izhajala iz dveh zahtev. Prva je bila, naj se v zelo zaostrenem mednarodnem položaju ustvarijo možnosti za nastanek in delovanje take politične organizacije, ki bo imela *jugoslovansko* naravo. Druga je bila, naj se to jugoslovanstvo zagotovi na širši socialni podlagi, kot je bila tista, na kateri so temeljile ostale, pravzaprav na nacionalnosti zasnovane politične organizacije v takratni Jugoslaviji. Ti zahtevi sta izhajali iz edino realne presoje, da se bo Jugoslavija, če tema zahtevama ne bo zadoščeno, v primeru napada razcepila ne le po nacionalni, marveč tudi po razredni osnovi. Kako pravilna je bila ta napoved, dokazujejo dogodki v razdobju 1941–1945.

Ne le funkcioniranje, marveč tudi ohranitev Jugoslavije kot države in skupnosti narodov in narodnosti od takrat pa do danes temelji pravzaprav na tem dvojnem merilu. Verjetno si je leto 1948 težko predstavljati, če bi bilo v jugoslovanski KP uveljavljeno izključno »razredno načelo«.¹³ Močan občutek samosvojesti in samobitnosti revolucije, v katere matici je bila KP Jugoslavije s svojim zelo specifičnim pluralizmom nacionalnih interesov, pa tudi interesov, uokvirjenih z razrednimi potrebami in s potrebo po ohranitvi Jugoslavije kot skupnosti, je pripomogel k temu, da se je KP Jugoslavije uspešno postavila po robu takrat navidez dominantnemu svetovnemu razrednemu interesu ZSSR – pa tudi interesu Stalina.

Po drugi strani pa tudi močnih nacionalističnih teženj, ki so izbruhnile na družbeno površje v začetku sedemdesetih let, ne bi mogli preseči in zavrniti, če ZKJ ne bi imela v svoji socialni in strateški naravnosti kot mejni horizont ograjene tudi svoje razredne vsebine. In prav ta neobičajni in v drugih političnih strankah in idejnopoličnih avantgardah nepoznani vidik, ki bi ga lahko najpreprosteje označili kot *razredno enotnost nacionalnih in razrednih nasprotij*, je skoval iz KPJ/ZKJ posebno sorto politične in idejne organizacije, v kateri deluje zvrst pluralizma, ki ga ni zaznati v nobeni drugi organizaciji. Moč delovanja te zvrsti pluralizma je tolikšna, da se je v nekaterih obdobjih razvoja jugoslovanske socialistične družbe v bistvu izražala kot nasprotje, kot *spopad med razrednim in nacionalnim*. Politične pa tudi socialne sile, ki so zagovarjale to dihotomijo, so pravzaprav vselej imele pred očmi involucijo. Z vračanjem k nacionalnemu ali samo razrednemu momentu se niso izražale le težnje k znanim, toda neuspešnim receptom meščanske ali dogmatske, etatične družbe, marveč, tudi težnja k razbijanju

¹³ Verjetno bi bila potrebna posebna razprava, ki ne bi bila tako preprosta niti kratka, v kateri pa bi se ukvarjali s tem, kaj pravzaprav pomeni pojem *razredno načelo*. Zelo velike razlike v razumevanju tega pojma izhajajo iz same eksplikacije pojma delavskega razreda, razreda, ki ima spet zelo veliko teoretičnih, političnih, ekonomskih in tudi delovnih pomenov. V tem sestavku razumemo – zaradi lažjega sporazumevanja – z razrednim načelom *tisti socialni referenčni okvir, ki omogoča dejansko enakopravno uveljavljanje narodov in narodnosti, torej tisti referenčni okvir, ki je socialno dovolj širok, da zajema širše socialne agregate, kot pa so zgolj vodilni razredi nacije*. Zgodovinsko gledano ustvarjajo za zdaj takšen okvir le v razred združeni neposredni proizvajalci novih družbenih vrednosti, saj so ti v sleherni družbi najštevilnejši in ker so ti, ko gre za večnacionalne skupnosti, po svojem socialnem položaju (v proizvodnji, državi in družbi) v vsaki nacionalni entiteti predvsem proizvajalci, in to tudi takrat, ko proizvajajo za svoj »narod«. S tem se njihov položaj, socialne aspiracije in delovanje v državah, ki jih sestavlja več narodov in narodnosti, izenčujejo in s tem tvorijo najširšo socialno bazo za funkcioniranje družbe.

To seveda ne nasprotuje izkazovanju nacionalnega, etničnega pri proizvajalcih. Daleč od tega. S tem se želi le opozoriti na zgodovinsko potrjeno dejstvo, da se lahko v večnacionalni skupnosti enakost uveljavlja le v socialnem okviru, ki je širši od naroda. Meščanske družbe so to dosegle tako, da so vzpostavile kapitalistične odnose in njim ustrezno državo, ki je bila vselej *enonacionalna*, s tem pa so odpravile temelje za enakopravnost različnih narodov in narodnosti v okviru lastne societete.

Jugoslavije. Ne samo ZKJ, marveč tudi Jugoslavija lahko obstaneta in se razvijata samo v *pogojih enotnosti razrednega ter nasprotij nacionalnega in razrednega* v socialni biti družbe. Zgodovinsko se je izkazalo, da je to za dolgo zgodovinsko obdobje razvoja edina možna varianta obstoja skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Vse druge različice vodijo v razpad te skupnosti.

Hipotetično je mogoče postaviti trditev – upošteva pri tem izkušnje nekaterih drugih socialističnih večnacionalnih skupnosti – da je treba v takšnih societetah vzpostaviti podobne modele idejnopolitične avantgarde, kajti socializem lahko razrešuje nacionalno vprašanje le tako, da zagotavlja enakopravnost narodov in narodnosti in da prepusti zgodovinskemu toku njihovo odmiranje. Meščanska družba je odpravila večnacionalnost¹⁴, in to pretežno z ustvarjanjem enonacionalnih držav. Toda vse več znamenj kaže, da tokovi kulturne in večkrat tudi politične emancipacije nekaterih narodov in narodnosti zgodovinsko še niso končani.

Socializmu je naložena dolžnost, in to ne samo kot prehodnemu obdobju, marveč kot samolastni zgodovinski formaciji, da pripelje nacionalni element do zgodovinske sprave. Zato lahko z dokajšnjo mero verjetnosti trdimo, da se bodo morale tudi idejnopolitične organizacije, nosilke socialističnih zgodovinskih in razvojnih opredelitev, bolj in bolj uveljavljati prav skozi razredno (socialistično) enotnost (razreševanja) razrednih in nacionalnih nasprotij.

BORUT PAHOR

Replika pluralizmu dr. Štambuka

Teoretski razmislek dr. Štambuka o pluralizmu v ZKJ bralca neusmiljeno preseneti. Dejstvo, da je njegov avtor referenčni partijski politik, igra pri vsem tem celo postransko vlogo. Gre predvsem za spoznanje, da nanj ni moč predlagati teoretskih amandmajev, temveč da ga je potrebno zavriniti v celoti. Kajpak, ne brez razloga!

Štambukova percepcija pluralizma se nam izkaže kot problematična in sporna. Toda koren spornosti moramo iskati mimo samega pojma: v razumevanju demokracije in demokratične legitimacije oblasti. Štambuk ostaja do konca zvest teoriji revolucionarne avantgarde. Predpostavi organsko sožitje civilne družbe in politične države, poudari splošni interes, ki je, paradoksalno, razredno zaznamovan in povleče sklep o mesijanski vlogi Partije. Čeprav se v tekstu izogne eksplikaciji diktature proletariata, bralcu ni težko izslediti poznane logike argumentacije partijskega mesijanstva. Interesi delavskega razreda in njihova emancipatorična nara-va predpostavljajo teorijo o Partiji kot subjektu njihovega udejanjanja – o avandardi.

¹⁴ Pri tem se moramo vedno zavedati tega, da se tudi meščanski družbi in kapitalizmu to ni povsod posrečilo izpeljati do konca in povsem uspešno. Belgija v tem pogledu ni izjema. V Franciji še dandanes obstajajo separatistična nacionalna gibanja, ki so se začela v času francoske revolucije pred dvesto leti, kot so npr. tista v Vandeji in na Korziki. Ta gibanja ne motijo enonacionalnosti Francozov, vendar je dejstvo, da obstajajo. Razen tega so zaznavne v nekaterih nacionalno homogenih državah zelo velike regionalne razlike, ki sprožajo celo nekakšno »nacionalno nestrpnost«. »Melting-pot« v ZDA ni tako uspešen, kot je bilo to videti, in to ne le v razmerju do priselkov iz Latinske Amerike, marveč tudi v razmerju do staroselcev. Danes prihaja do celih novih kulturnih vrenj in »homogenizacije« med Italijani, Kitajci itd.